

Клінічні дослідження

УДК 616.12-005.4:612.017-085.355

С.В. Білецький, М.І. Демешко

ПОКАЗНИКИ ГУМОРАЛЬНОГО ІМУНІТЕТУ У ХВОРИХ НА ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ ПРИ ЛІКУВАННІ ІНГІБІТОРАМИ АНГІОТЕНЗИНПЕРЕТВОРЮВАЛЬНОГО ФЕРМЕНТУ

Кафедра сімейної медицини (зав. – проф. С.В. Білецький),
кафедра кардіології і функціональної діагностики (зав. – проф. В.К. Ташук)
Буковинської державної медичної академії

Резюме. Обстежено 128 хворих на ішемічну хворобу серця. У 34 пацієнтів діагностовано стабільну стенокардію (СС) II-III ф.к., у 16 – нестабільну стенокардію (НС), у 32 – не Q-інфаркт міокарда (не Q-ІМ), у 46 – Q-ІМ. Контрольна 1-а група хворих отримувала базисну терапію захворювання. Хворим на СС та ІМ 2-ї групи крім базисної терапії призначався каптоприл (12,5-25 мг двічі на добу), 3-ї групи – базисна терапія і еналаприл (5-10 мг двічі на добу). Визначали вміст у плазмі крові імуноглобулінів класу А (IgA), G (IgG), М (IgM), 3-го та 4-го компонентів комплементу (C₃, C₄), кількість циркулюючих імунних комплексів (ЦІК). Встановлено вірогідне підвищення вмісту IgA, IgG (ІС, Q-ІМ), ЦІК (СС, НС, не Q-ІМ, Q-ІМ), комплементу C₃ (Q-ІМ). Проведена терапія (14 днів) викликала позитивний вплив на імунні показники (ЦІК, C₃) в усіх групах хворих, особливо при застосуванні каптоприлу. Кількість IgA, IgG нормалізувалася тільки у хворих на Q-ІМ, які на фоні базисної терапії отримували каптоприл і еналаприл.

Ключові слова: стенокардія, інфаркт міокарда, імуноглобуліни, комплемент, циркулюючі імунні комплекси, каптоприл, еналаприл.

Вступ. Сучасна експериментальна і клінічна медицина має чисельні докази участі імунних механізмів у розвитку ішемічної хвороби серця (ІХС) та інфаркту міокарда (ІМ) [3,6,7]. Дані літератури про вміст імуноглобулінів та комплементу у хворих на ІХС та ІМ є суперечливими [4,6,7]. Найбільші зміни імунного статусу виявляють за повторного ІМ [4]. Сформовані внаслідок перенесеного ІМ імунні порушення зумовлюють розвиток повторного ІМ. Виявлення занадто високих імунологічних показників свідчить про загрозу розвитку ускладнень інфаркту, а низьких величин за тяжкого перебігу - про загрозу летального кінця. За думкою К.Д. Бабова [4], поряд із прямою специфічною дією імунних комплексів на міокард і судинну стінку при ІХС та ІМ, проявляється і непрямий ефект, опосередкований активацією системи згортання крові. У літературі недостатньо вивчена динаміка імунної відповіді у хворих на ІХС та ІМ у процесі лікування інгібіторами ангіотензинперетворювального ферменту (ІАПФ).

Мета дослідження. Вивчити стан гуморального імунітету у хворих на стенокардію та інфаркт міокарда, зміни його показників під впливом терапії каптоприлом та еналапридом.

Матеріал і методи. Обстежено 128 хворих на ІХС віком від 28 до 76 років (57,7±2,85), з них чоловіків – 73,5%, жінок – 26,5%. У 34 хворих діагностовано стабільну стенокардію (СС) напруги II-III ФК, у 16 – нестабільну стенокардію (НС); діагноз не Q-ІМ встановлено у 32 хворих, Q-ІМ - у 46 хворих. Групу контролю склали 29 здорових донорів віком від 28 до 50 років. До комплексного обстеження пацієнта входили аналіз ЕКГ, велоергометрична проба, черезстравохідна електрокардіостимуляція та холтеровське моніторування ЕКГ, ЕхоКС. Вміст у плазмі крові імуноглобулінів (Ig) класу А (IgA), G (IgG), М (IgM), 3-го та 4-го компонентів комплементу (C₃, C₄) визначали на імунохімічному аналізаторі "Array Protein System" (США). Кількість циркулюючих імунних комплексів (ЦІК) визначали за методикою Кректона (1973) в модифікації Гашкової [5].

При призначенні лікування хворі на СС і ІМ розподілені на три групи. Хворі на СС першої контрольної групи приймали нітрати, β-адреноблокатори, антагоністи кальцію, дезагреганти, метаболічні препарати (базисна терапія). У контрольній групі хворих на ІМ базисна терапія доповнювалася анальгетиками, антитромботичними препаратами.

Хворим на СС і ІМ 2-ї групи крім базисної терапії призначався каптоприл (12,5-25 мг двічі на добу), 3-ї групи – еналаприл (5-10 мг двічі на добу). Через 14 днів комплекс обстежень було повторено в повному обсязі.

Статистичний аналіз результатів дослідження проведено на комп'ютері "Pentium-150" методом прямих і непрямих різниць.

Результати дослідження та їх обговорення. Зміни в імунологічному статусі хворих у порівнянні з контролем характеризувалися вірогідним підвищенням вмісту ЦІК у плазмі крові при всіх формах ІХС. Вміст ІgА і ІgG плазми крові був істотно вищим контролю при НС і Q-ІМ, а C_3 - тільки при Q-ІМ. Збільшення концентрації ІgА, ІgG і C_3 при не Q-ІМ, так само, як і при СС, статистично невірогідне. При всіх формах ІХС вміст ІgМ і C_4 плазми крові змінювалося неістотно ($p > 0,05$).

Аналіз змін показників гуморального імунітету у хворих на ІХС у процесі лікування виявив наступне. У всіх групах хворих на СС вміст Іg класу А, G, М, концентрація C_3 і C_4 до і після лікування істотно не відрізнялися від показників у здорових ($p > 0,05$). Відзначена тенденція до зменшення концентрації ІgА і ІgG, C_3 у II та III групах хворих, збільшення ІgМ у I і II групах пацієнтів. У контрольній групі хворих на СС після базисної терапії концентрація ЦІК знизилася на 13% ($p < 0,05$), залишаючись вірогідно вищою контрольних величин (на 25%, $p < 0,05$). У II і III групах пацієнтів після базисної терапії у поєднанні з каптоприлом або еналаприлом встановлене більш істотне зниження вмісту ЦІК (на 26% і 24%, відповідно, $p < 0,05$). При цьому після лікування кількість ЦІК у цих групах хворих істотно не відрізнялася від показників у здорових осіб ($p > 0,05$).

Вихідні дані Іg, C_3 і C_4 у всіх трьох групах хворих на не Q-ІМ істотно не відрізнялися від контрольних величин. Як і у хворих на СС, рівень ЦІК у хворих на не Q-ІМ був вірогідно вищим ($p < 0,05$), ніж у здорових. Після лікування відзначене вірогідне зниження концентрації ІgG при проведенні базисної терапії в поєднанні з каптоприлом (II група), зменшення вмісту ЦІК у всіх досліджуваних групах пацієнтів ($p < 0,05$) і їх нормалізації в II і III групах. Рівень ЦІК у I контрольній групі знизився на 17%, залишаючись після лікування вищим, ніж у здорових ($p < 0,05$), у II і III групах - на 29%.

Найбільш виражені зміни імунного статусу виявлені у хворих на Q-ІМ. У всіх досліджуваних групах пацієнтів встановлене вірогідне ($p < 0,05$) підвищення вмісту ІgА і ІgG, комплементу C_3 , ЦІК. Після базисної терапії в поєднанні з ІАПФ (таблиця) у II і III групах хворих встановлено ймовірне ($p < 0,05$) зниження і нормалізація концентрації ІgА і ІgG, комплементу C_3 . Вміст ЦІК також вірогідно знизився після лікування в II і III групах пацієнтів, проте в III групі хворих і після лікування рівень цього показника залишався істотно вище ($p < 0,05$) контрольних величин. У I контрольній групі пацієнтів на Q-ІМ, що одержували базисну терапію без ІАПФ, відзначене вірогідне зниження концентрації тільки комплементу C_3 і ЦІК. Проте вміст останнього і після лікування залишався ймовірно вищим контролю ($p < 0,05$). Зниження кількості ІgА і ІgG виявилось невірогідним.

Отже, найбільш характерними змінами в імунологічному статусі хворих на ІХС є підвищення вмісту ЦІК (при СС, НС, не Q-ІМ, Q-ІМ) і третього компонента комплексу (C_3) у плазмі крові (при Q-ІМ).

Проведена терапія зумовила позитивний вплив на імунні показники (ЦІК - в усіх групах хворих, C_3 - при Q-ІМ), особливо при застосуванні ІАПФ, у першу чергу каптоприлу. Кількість імуноглобулінів плазми крові (ІgА, ІgG) нормалізувалася тільки в основних групах хворих на Q-ІМ, які на фоні базисної терапії отримували каптоприл і еналаприл.

Оцінка виявлених змін імунного статусу у хворих на ІХС повинна проводитися з урахуванням сучасного стану знань про імунопатогенез атеросклерозу [4,6]. При вивченні імунних механізмів атерогенезу дослідження комплексів ліпопротеїн-антигену (ЛП-АТ) стає більш важливим, ніж визначення антитіл (імуноглобулінів) до модифікованих ліпопротеїнів. Одним із фізіологічних лігандів імунних комплексів є комплемент (С). Отримані дані про наявність у практично здорових осіб комплексів ЛП-АТ-С (ЛП-Іg-С), підвищення їх кількості при ІХС, що найбільш виражено при дестабілізації процесу, збігається з даними літератури про зміни титрів антитіл до модифікованих ліпопротеїнів низької щільності [8].

У результаті зв'язування молекули комплексу з відповідним рецептором ендотеліальної клітини відбувається фіксація на ендотелію ІgG і ІgМ через Fc-фрагмент, активація комплексу *in situ* і пошкодження ендотеліальних клітин. Комплемент також сприяє посиленню фагоцитозу моноцитами імунних комплексів [6].

Показники імунної системи у хворих на Q-ІМ у процесі лікування ($\bar{x} \pm S\bar{x}$).

Показник	Здорові, n=29	Базисна терапія, n=16				Базисна терапія + калгопріл, n=15				Базисна терапія + еналопріл, n=15			
		До лікування	Після лікування	$\Delta S\bar{x}$		До лікування	Після лікування	$\Delta S\bar{x}$		До лікування	Після лікування	$\Delta S\bar{x}$	
Ig A, МГ/ДЛ	264,83± 8,17	348,70± 31,62*	296,20± 28,12	29,05	361,51± 38,60*	270,34± 24,50**	28,36		355,02± 33,99*	275,30± 30,62**	23,9		
Ig G, мг/дЛ	1185,33± 57,54	1420,02± 84,06*	1295,40± 66,03	66,72	1501,32± 106,24*	1196,10± 70,01**	106,44		1472,50± 99,00*	1207,39± 79,04**	88,00		
Ig M, мг/дЛ	205,71± 14,19	240,00± 19,16	232,30± 21,30	14,61	228,09± 16,98	219,05± 20,80	17,13		236,91± 24,40	227,13± 17,30	22,83		
Комплемент C ₃ , мг/дЛ	109,71± 6,33	146,20± 13,08*	120,45± 13,20**	11,8	152,20± 15,30*	122,50± 11,96**	12,88		160,72± 14,12*	118,24± 12,12**	19,25		
Комплемент C ₄ , мг/дЛ	10,97±1,35	25,61±5,08	23,72±2,91	3,25	24,06±4,35	22,13±3,11	2,87		23,06±3,28	21,68±2,66	3,04		
ГГК, опт. од.	110,40± 8,08	194,60± 18,24*	156,45± 11,98**	14,50	189,12± 22,30*	137,15± 12,99**	20,40		184,02± 16,54*	150,06± 13,22**	16,00		

Примітки: * - вірогідність ($p < 0,05$) у порівнянні зі здоровими; ** - вірогідність ($p < 0,05$) у порівнянні з даними до лікування

Розвиток ІМ призводить до додаткових імунних зрушень [4]. У хворих на Q-ІМ виявлено високий рівень антитіл до актину і колагену, високий рівень міозин- і тропонінмістких ЦІК. Тобто, виникнення зони некрозу у хворих на гострий ІМ створює умови для утворення антитіл проти серцевого м'язу. Активация В-лімфоцитів при ІМ сприяє підвищеному виробленню антитіл до міокарда, інтенсивному утворенню ЦІК, посиленню некротичних та зниженню відновних процесів у зоні інфаркту.

Період зниження в крові хворих на гострий ІМ вмісту ЦІК та Іg, що входять до їх складу, можна пояснити захопленням імунних комплексів клітинами системи макрофагів. Цей механізм є провідним, на нашу думку, у випадках зниження концентрації ЦІК та Іg сироватки крові зі сприятливим клінічним перебігом захворювання.

Необхідно також враховувати, що імунна система є регулятором проліферації та репаративних процесів. Тому виявлене нами зниження концентрації ЦІК, Іg, комплекменту у хворих на ІМ у процесі лікування можна пояснити, очевидно, нормалізуючим впливом ІАПФ на процеси фізіологічної рівноваги В/Т системи імунітету, що порушені в бік переваги В-системи. Тобто, кардіо- і вазопротекторна дія ІАПФ у хворих на ІХС та ІМ здійснюється не тільки у вигляді усунення вегетативного дисбалансу [2], покращанні коронарного кровообігу [1], але й шляхом більш швидкого, у порівнянні з контролем, усунення імунопатологічних зрушень. Останнє, скоріш за все шляхом активации Т-системи імунітету, призводить до прискорення проліферативних і репаративних процесів, що слід вважати позитивним моментом у хворих на ІМ.

Висновки.

1. Найбільш характерними змінами в імунному статусі у хворих на ІХС (СС, НС, не-Q-ІМ, Q-ІМ) є підвищення вмісту ЦІК плазми крові. Концентрація ІgA, ІgG зростає при НС та Q-ІМ, а 3-го компонента комплекменту – тільки при Q-ІМ.

2. Застосування ІАПФ у хворих на ІХС, особливо при ІМ, покращує показники імунної системи. Виявлена перевага каптоприлу перед еналаприлом, можливо, пояснюється наявністю в молекулі першого SH-групи.

Перспектива подальших досліджень полягає у проведенні кореляційних взаємозв'язків між показниками імунної системи, коронарного резерву (за даними ЕКГ) та внутрішньосерцевої гемодинаміки у хворих на ІМ при лікуванні ІАПФ.

Література. 1. Демешко М.І. Динаміка деяких сумарних показників ЕКГ у хворих на інфаркт міокарда в зв'язку з лікуванням інгібіторами ангіотензинперетворюючого ферменту // Гал. лікар. вісник. – 2001. – Т.8, число 1.– С. 41–43. 2. Демешко М.І., Білецький С.В., Бобильов О.В. Зміни варіабельності ритму серця у хворих на стабільну стенокардію та інфаркт міокарда під впливом лікування інгібіторами ангіотензинперетворюючого ферменту // Бук. мед. вісник. – 2000. – Т.4, №3. – С. 63–67. 3. Лутай М., Ломаковський О., Гивриленко Т. та ін. Синдром імунного запалення при хронічних формах ішемічної хвороби серця // Бук. мед. вісник. – 2002. – Т.6, №4. – С. 97–99. 4. Бабов К.Д. Особенности иммунного статуса у больных с различными клиническими формами ишемической болезни сердца. II. Роль аутоиммунных изменений в определении характера постинфарктного периода и риска развития повторного инфаркта миокарда // Укр. кардіол. ж. – 1995. – № 2. – С. 22–26. 5. Лабораторные методы исследования в клинике: Справочник / Под ред. Меншикова В.В. – М.: Медицина, 1987. – С. 292. 6. Малая Л.Т., Серик С.А. Факторы гуморального иммунитета, медиаторы клеточных реакций и эндотелиальная дисфункция при ишемической болезни сердца // Ж. Акад. мед. наук Украины. – 1998. – Т. 4, № 1. – С. 64–76. 7. Радова Н.Ф. Характеристика иммунологических изменений у больных с острым коронарным синдромом. Сообщение 1: Оценка параметров иммунного статуса // Иммунопатология. Аллергология. Инфектология. – 2003. – №2. – С. 43–51. 8. Bello-mo G., Maggi E., Poli M. et al. Autoantibodies against modified low-density lipoproteins in NIDDM // Diabetes. –1995.–V.44, №1.- P.60–66.

PARAMETRS OF HUMORAL IMMUNITY IN PATIENTS WITH ISCHEMIC HEART DISEASE IN THE TREATMENT BY MEANS OF THE ANGIOTENSIN-CONVERTING ENZYME INHIBITORS

S.V.Biletskyi, M.I.Demeshko

Abstrakt. The authors have examined 128 patients with ischemic heart disease. 34 patients were diagnosed as having stable angina (SA) of functional class II-III, unstable angina (UA) was disclosed in 16 persons, 32 patients suffered from non-Q-infarction of the myocardium (non Q-IM) and 46 – Q-IM. The control group of patients underwent a course of basic therapy of the disease. Captopril (12,5-25 mg twice per diem) was prescribed to the patients with SA and IM of the second group in addition to basic therapy, whereas the 3rd group was administered basic therapy and enalapril (5-10 mg, twice per diem). The blood plasma content of immunoglobulins of

class A (IgA), G (IgG), M (IgM), components 3,4 of the complement (C_3 , C_4), the amount of circulating immune complexes (CIC) were evaluated. A reliable increase of the content of IgA, IgG (UA, Q-IM), CIC (SA, UA, non Q-IM, Q-IM), complement C_3 (Q-IM) was established. The course of therapy lasting 14 days exerted a positive effect on the immune parameters (CIC, C_3) in all the patient groups, especially with the use of captopril. The amount of IgA, IgG normalized only in the Q-IM patients who received captopril and enalapril against a background of basic therapy.

Key words: angina pectoris, myocardial infarction, immunoglobulins, complement, circulating immune complexes, captopril, enalapril.

Bukovinian State Medical Academy (Chernivtsi)

Buk. Med. Herald. – 2004. – Vol. 8, №3-4. - P.6-10

Надійшла до редакції 23.07.2004 року